

a mindenkori krónikás szerepét el nem hagyva egyéni véleményt és gondolatot formál, a mindennapokból emel ki részleteket és úgy közli azt, mintha egy közvetlen barátjának mesélné egy pohár bor mellett. Temesi ezzel az írói móddal az olvasót mélyebb közelségbe engedi, ahol a szinte intim részleteket is spontán könnyedséggel képes megosztani.

A szerző utal rá, vagy rávezeti az olvasót – az értelmezés szabadságára és az olvasói-szócikki szelekcióra hagyatkozva – hogy mit lehet elfelejteni, mit lehet megjegyezni, hogyan kell(ene) látni a világot és változtatni azon, a porlódai példák, eseteken keresztül. Temesi a sok és változatos szócikket sajátosan értékelt, jelentőséggel bíró tartalmaknak szánja. Tanít általuk. A világból kiemel, összegyűjt, kialakít, lexikonhoz illő terjedelmet állít össze. A fogalmak, tárgyak, személyek jelekké, ikonokká vál(oz)nak. Ennek a folyamatnak kifejezett és komoly hangot ad: „Az elszivárgott remények évszaka... a tehetetlenség jelen lévő és megfoghatatlan.”

(*Temesi Ferenc: Por, Scolar Kft., Budapest, 2017*)

Hörcher Eszter

Nincs új a nap alatt?

Márton László új „történelmi regénye”, a *Hamis tanú* (látszólag) egyetlen év krónikáját adja. A kissé hóbortosra és dilettánsra formált narrátor 1882 áprilisától a következő év márciusáig követi nyomon a tiszaszilári – a regényben tiszaréti – vérvádper előkészületeit. Egy folyamatot ad vissza, de igen célszerűtlennek tetsző módon: meg-megszakítja a központi eseménysort. Gogol mesélőéhez hasonlóan ugyanis múlhatatlan szükségét érzi pletykák, anekdoták, a szóbeszéd továbbadásának, újsághírek, politikai viták, beszédek lejegyzésének, egy bál, egy vásár, egy grandiózus vállalkozás leírásának, s nem tud ellenállni a kísértésnek, hogy egy-egy mellékfigurája múltját is elmesélje. A perről magáról nem tudósít, ahogy írja, megenne inkább öt kiló fűrészport, mint hogy a per két hónapos tárgyalását végigülje az olvasóval (’83 júliusától). Igaz, a per kezdetére a legfontosabbak már kiderülnek az ügyről. Például az, hogy a vád kezében nincs tárgyi bizonyíték. Egyetlen (zsarolással és pofonokkal) kicsikart valamásra épül, a tizennégy éves Scharf – a regényben Spitz – Móric hamis tanúságára. A zsidó templomszolga fia azt állítja, hogy az április elsején eltűnt cselédlánynak, Solymosi (Ölyvesi) Eszternek a sakterek vették vérért az imaházban. Holttest azonban nincs, s mikor végre előkerül a Tiszából, nem lesz rajta vágásnyom. Így a vármegyei csendbiztosoknak még sok pofont kell kiosztaniuk, hogy a holttest megtalálóját, a tiszai tutajosokat rávegyék egy hullacsere bevallására. 10-15 ember egy évig raboskodik, s a letartóztatottak száma időnként a 40-50 főt is eléri. Ennyi a közvetlen

kárvallottja egy olyan ügynek, amelyet a királyi főügyész a legkevésbé sem tart bűnesetnek. Mert bizonyosan annyi tudható csak, hogy eltűnt egy gyerek. Márpedig ilyesmi naponta előfordul az országban.

A könyv annak jár utána, hogy miért alakulhatott ki a tiszaréti gyereklány eltűnése nyomán országos hisztéria parlamenti vádaskodással, sajtóúszítással, zavargásokkal, s miért üldözték el otthonukból a tiszaréti zsidókat. A címszereplő felől ez a kérdés úgy tehető fel, miért nem akar zsidó maradni Spitz József fia, és miért nincs lehetősége kitörni a zsidóságból. A komoly kérdésekre komoly, megfontolt válaszok születnek, de nem magában a könyvben, hanem az olvasóban. Ha a befogadó vállalkozik a sok-sok fölvezetett történet és nézet összevetésére. Ugyanis a narrátor, bármilyen közvetlen kapcsolatot tart is az olvasóval, ezt helyette nem teheti meg. Ő a különféle vélekedéseket, a valós és fiktív szereplők beszámolóit oly módon közvetíti, mint a spiritizista szeánszok médiuma a holt lelkek megnyilatkozásait. Eggyé válik a hőseivel, s a narratori szólam (a második fejezettől) szinte el sem különül a szereplők megszólalásaitól. A narrátor médiummá (mai újságíróvá?) alacsonyításának pedig fontos következménye lesz. Rengeteg téves ítélet, helytelen feltevés és szándékos félrevezetés kap hangot a regényben mind a tiszaréti ügy, mind a többi történet kapcsán, s hamisságukra többnyire csak utólag derül fény. Így az olvasó örökösen korrekciókra kényszerül. Jellemző például Gányó Julcsa esete. Ő is cselédlány, mint Ölyvesi Eszter, s ő is eltűnik a szemünk előtt. Róla először a gazdája, Prücsky csendbiztos beszél. Hogy összeszűrte a levelet a kocsisal, akit ő, Prücsky Bandi kénytelen volt életfogytiglani börtönre ítéltetni, mert felgyújtotta a szénapajtát meg kis híján az istállót is. Két fejezettel később a csendbiztos új kocsisa és szakácsnője már másról pletykál: a kocsis az elődje féltékenységéről, a szakácsnő pedig Gányó Julcsa terhességéről, s hogy nem tudni, ki a gyerek apja. Aztán hírt kapunk arról, hogy a csendbiztos kirugdalta a gyereket Julcsa hasából, s így a lány férjhez tudott menni. Később az öngyilkossága jön szóba. Az utolsó fejezetek egyikében azonban erről mit se tud Stróbel Vilma és Bobby nevű barátnője. Ők csak a sikeres férjhez menetelről meg az angyalcsinálásról hallottak, s épp erről mesélnek Füstth Zsigának. (Azaz Justh Zsigmond írónak, aki egyébként elbeszélést írt Gányó Julcsáról, s mondanom se kell, teljesen más történettel.)

A hírek, pletykák özönében úgy tűnik, még a dolgok, azaz a tények sem biztosak, s akkor hol van még az igazság? Persze ez közhely, de olyan közhely, amelyről az ítéletalkotásainkkor rendre elfelejtkezünk. Talán a bevésést is szolgálja, hogy a könyv – intertextuális játékokkal – fölerősíti ezt a tanulságot. A narrátor és a szereplők gyakran idéznek fel olyan figurákat, akiket az olvasó regényekből ismer. Eötvös József Tengelyi Jónása, Viola Mihály, Fazekas Lúdas Matyija, Jókai Berend Ivánja, Mikszáth Noszty Ferije, Bródy Kaál Samuja, Kaffka Margit Pórtelky Magdája,

Móricz Kis Jánosa, Krúdy párbajozó újságírója az Utolsó szivar az Arabs Szürkéhez novellából, mind szerepelnek vagy említésre kerülnek Márton László regényében. Történetük azonban máshogy hangzik el, mint a forrásművekben. Az olvasó felidézheti magában az „eredeti sztorikat”, s megvizsgálhatja a különbségeket. Az eltérések mögött pedig eltérő érdekeket és ideológiákat fedezhet fel. Mint Ölyvesi Eszter eltűnésének a megítélésében is.

Márton László irodalmi allúziói nem esetlegesek. A megidézett művek is a hatalmi dölyföt, önzést, szűklátókörűséget hozzák testközelbe, szembesítenek az államigazgatás, azon belül az igazságszolgáltatás kontraproduktív működésével, s rámutatnak a nyomor, a szolgaság mentális és szociális következményeire. Életanyaguk bevonódik a Hamis tanú regényterébe, s felerősíti annak satirikus-ironikus rendszerkritikáját.

Míg az intertextuális réteg a 19. század felől, a regény két fontos melléktörténete a 20-21. század felől világítja meg a *Hamis tanú* központi eseménysorát. E történeteket keretszerűen, részint a befejezésben, részint a regény elején helyezte el a narrátor. Bennük korabeli valós bűnügyekről ejt szót, s a bűnvádi eljárás szakszerűsége, no meg a sajtó szerepe alapján az olvasó szükségképpen összeveti őket a tiszaréti esettel. Az egyik bűntény az országbíró meggyilkolása és kirablása volt. Az újságok azonnal a munkáspárti vezetők felelősségét firtatták, követelték a letartóztatásukat. Szerencse, hogy a belügyminiszter nagy tudású nyomozót jelölt ki a vizsgálatra, aki két héten belül megtalálta a bűnösöket, s ezzel elejét vette a munkáspárt elleni atrocitásoknak. A másik bűnügyben végzetes következménye lett a sajtó prejudikálásának (akárcsak a tiszaezlári eset során). 1881 tavaszán egy anarchista csoport meggyilkolta II. Sándor cárt, és az újságok a zsidókat vádolták a merénylettel, mondván, orosz ember ilyesmit nem tehet. Mire az igazságra fény derült (egyetlenegy zsidó sem volt a csoportban), a pogromokat már nem lehetett leállítani. Mintha az emberek kapva kaptak volna az ürügyön, szabadjára engedték pusztítási és rablási vágyukat. Menekültek lepték el Galíciát, s hisztérikus légkör alakult ki Magyarországon is (politikusok, újságírók gerjesztették), mert mi lesz, ha a menekülthullám hazánkat is eléri. (Kis számban meg is jelentek „a kaftánosok”, csak éppen továbbmentek Amerika, Nyugat-Európa és Palesztina felé.)

Az üldözés és a menekülés helyzetei újra és újra visszatérnek a *Hamis tanú* világában. Ott kísértének Spitz Móric gyermekkori emlékeiben, a zsidó vándor koldusok és tutajosok elleni hajtóvadászatban, az agárversenyek nyulainak a vacogásában, Döbröghy Géza képviselő terveiben (a zsidókat marhavagonokban kell elszállítani az országból) és a regény záró eseménysorában, amikor arról hallhatunk, hogy a dohánykertészeket (a gányókat) az uradalom tisztartója elűzi a bérelt földjeikről. „*Csákányosokkal puszta tért nyit, szétveret falut és tanyát.*” A regény legmegrendítőbb,

lírai részei éppen a menekülő riadalmát, kétségbeesését, kiúttalanságát fogalmazzák meg: a pogromok elől menekülő zsidók és a saját uraiktól űzött gányók félelmeit. Mert roppant nevetségesen viselkedik az ember, de mikor másokat vesz űzőbe, az már nem nevetség.

(Márton László: *Hamis tanú. Regény. Pesti Kalligram, 2016*)

Domján Edit

A bedeszkázott ablakok mögötti élet

Patkányok a fészereken belül és kívül. Beadod Verának a nyugtató adagját, hogy nézze a semmit. Úszol a saját testszagodban, és rájössz, hogy mégiscsak a halott anyád a legbüdösebb az asztalra bukó fejével. A háztízakba balta, kés, könnygáz, ha kimerészkednél az utcára. Ha nem, akkor őrködj a házban, véd a vegetálást, ünnepi lakomázz a babkonzervből, tartsd készenlétben az immár csak csontokból álló tested. Szétesik a Kóma, a zajzenekar, amit a haverjaiddal hoztál létre, mert Lópatán kívül már senki sincs itthon. Itthon, a névtelen városban, ami fölött nem szállnak bombák, az utcákon nem vonulnak tankok, katonaegységek, a kijárási tilalom miatt viszont te sem mehetsz sehova. Még a boltba se, hiszen minden zárva. A posta is, így nem tudod befizetni a villanyáramot, de ez ne okozzon fejfájást, mert az sincs. Így él (él?) Spenót a Fantomkommandó című regény főhőse a délszláv háború ideje alatt.

Orcsik Roland kellemes meglepetést szerez az olvasónak, ugyanis a líra és a műfordítás után megírt egy pizok jó és ütős regényt, amit a Forum és a Kalligram könyvkiadó közösen adott ki. A regényben folyamatosan változik a kameraállás, a főhős barátai, ismerősei is narrátorokká válnak, ami által egy ördögi körként bezáruló örületnek lehetünk a szemlélői. Spenót kiszökik az utcára, de a világosság helyett még nagyobb sötétség és kilátástalanság költözik belé. A bedeszkázott ablakokon túl az állandó készenlét és a tömény unalom kevergeti a mindennapok moslékát. Szasáéknál fekáliát ebédelnek, barna fogakkal és szájjal röhögnek bele a háború okozta űrbe. Pajo áramhiány miatt csak úgy tud zenét hallgatni, ha elképzeli azt. Dolgozik a téboly. Nem marad más, mint a nosztalgizálás, és a veszélyes terepszemle, amelyben a fiatalok kétségbeesetten keresik a jövőt. Az eseménytelenség és a mindennapi üresjáratok kifárasztják a lelket. Minden berozsdásodik, mint a hangszerek a fészereken. Ahogy a könyvben is olvashatjuk: *Egyetlen hatalom támadhat fel csupán, a rombolás pompája*. Felmerül bennünk a kérdés, hogy a háború van-e értünk, vagy mi vagyunk a háborúért? Ha győzünk is, mi fog megváltozni? Mi tud meggyógyulni, ha az emlékezetből nem lehet kitörölni a nyomor képeit, a halottak látványát? Ha nem lehet lenyelni a szegénység keserű és gyomrot mardosó ízét?